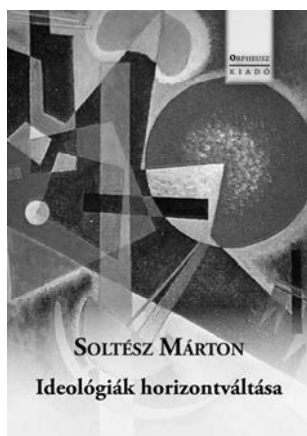

PAYER IMRE

Inkább politika, mint poétika?!

SOLTÉSZ MÁRTON: IDEOLÓGIÁK HORIZONTVÁLTÁSA

Orpheusz Kiadó
Budapest, 2018
301 oldal, 2500 Ft

Soltész Márton a hagyományosan elválasztott hivatalos beszédmódot teljesen beolvasztja a magánéletibe. Értekezéseit olvasni olyan, mintha alanyi költőt olvasna az ember. Vallo-másokat hitről, hivatásról, önazonosságról. Ezért az értekezés műfajától eltérően nagy feszültséget árasztanak írásai. Egyértelműen a történetiség híve, olyannyira, hogy legszívesebben számúzná a *Felhasznált irodalom* (2012), *Működés* (2013) és *Csalog Zsolt* (2015) című könyveit még mélyen átható elméleti fejtegetéseket. Nem hisz nekik, szerinte az igazság a levéltári vagy személyes dokumentumokban rejlik. Jó példa erre a Heltai György '56-os anekdotáiról szóló fejezet, amelyben csatlakozik Csörsz István történeti fejtegetéséhez a személyes tanúságok, beszámolók és a történeti elbeszélés által alkotott összefüggésekről. Soltész szemléletéről elmondható, hogy tulajdonképpen a pamflet műfajából vezetődik le nála a tanulmány és esszé. Érezni, hogy emberi karrierék, történelmi lenyomatok, hatalmi aspirációk forognak kockán. Irodalomértést meghatározó ideológiák puccsáról beszél.

A történeti-történelmi fejtegetések igen erősek a könyvben, rendkívül alaposak, s meggyőz bennünket retorikai föl-építésük is. A szerzőt leginkább a pragmatikai, relacionális, tehát intézményi-személyközi kapcsolódások foglalkoztatják, innen jut el a humánetikai megközelítéshez, a nyelvi-poétikai közeg – korábbi munkáival ellentétben – már kevésbé érdekli. Az etikai, a morális olvasat a fontos számára. Ezért, ebből a szempontból tanulságos a Winnetou-attitűdről szóló írása vagy a Rambo-jelenség elemzése. Ezért tárgyal úgynevezett peremműveket, amelyek a szépirodalom határvidékére szorultak. Mintegy perújrafelvételt kér ezek esetében. Ilyen például az ifjúsági regény versus felnőtt irodalom, dokumentum versus szépirodalmi alkotás diszkurzív terének újrendezése. Ezért szerepelnek laudációk, gyászbeszéddek, sőt város-

rendezésről szóló publikációk is a könyvben – olyan forrásanyagokként, amelyekre hivatkozva a diskurzusanalízis új szintjére léphetünk.

Soltész Márton inkább értelmiségi szépíró akar lenni, mintsem tudós szakértő. Inkább a politika, mint a poétika a fontos számára – inkább politológiai, mintsem irodalmi értelmezéseket olvashatunk tőle szépirodalmi művekről. Az irodalmon kívüli, antropológiai-hatalmi-intézményi háttér érdekli. Úgy tudom, tanulmányai során is a politológiára „nyergelt át” az irodalomtörténet után.

Visszatérve mostani könyvére: miképpen, milyen ideologikus eszközökkel változik, hamisíttatik meg egy kor irodalmi emlékezete – ezt a folyamatot igyekszik tetten érni rendkívül gondosan adatolt könyve. Kiváló példa erre az egyik figyelemre méltó fejezet, amely szemléletesen mutatja be a Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című önéletrajzi regényének 1962-es kiadása körüli cenzurális huzavonát, a szerkesztő Bóka László és a lektor Király István tevékenységét. Árnyalja az ideologikum természetét, a hamis látószöveget, amely persze indirekt is lehetett. Eszerint Királyt a permanens szerepváltogatás jellemezte: a csonkítások elvi ellenségeként fellépő tudós filológusból előbb a túlzott csonkítást ellenző pedagógus, majd a kihagyás kötelességét vállaló következetes cenzor, végül a szükségtelen húzások megakadályozását kötelességszerűen felügyelő értelmiségi kontrollinstancia válik – mutat rá a szerző.

Amint azt a kutató maga vallja meg egy helyütt: jóleső izgalom járja át, ha híres emberek íróasztalfiókjában kotorászhat. Ezt az érzést kívánja megosztani olvasóival. S kompetenciái birtokában meg is teheti ezt, hiszen ő Király István levelezésének és naplójának szerkesztője. Szinte-szinte bulvárcsemegeként megtudhatjuk, hogy Király fiatalkorában szerelmes volt Szabó Magdába – tán meg is kérte a kezét. Az eredetileg költőként induló íróról méltán híres az egész világon. A *Régimódi történet*, *Az ajtó* és a *Für Elise* mellett közszeretnek örvend *Abigél* című regénye is, amely ifjúsági regényként volt számon tartva. Soltész hangsúlyozza: nem az, s érvelésében termékenyen bizonyítja az egykori ideologikus érintettséget. Szerzőnk dolgozta fel továbbá a Kádár-kor másik irodalomtörténész „celebje”, Nagy Péter hagyatékát, s gondozza jelenleg is életművét. A „Borisz” ügynökként is ismert akadémikus által bonyolított hivatalos levelezés Tamási Áron és Márai Sándor regényeinek francia fordításával kapcsolatban egy karriertörténet rekonstruálásának nagy ívű kísérlete.

Csalog Zsolt esetében a kutató lényegtelennek tartja a besúgóvád taglalását. Csalog azért fontos számára, mert a szemtanúság, az „élő történelem” képviselőjének tartja. Tatár Sándor repetitív jelleggel technicizált önmegszólító költeményét a pszichológia hermeneutikája szerint értelmezi: „fő cél a gondolkodás reformja. A sérült ráció kényszer-képzetei helyett a meditáció programozott gondolataira van szükség: vizualizációra, imaginációra – ahogyan a pszichológia nevezi az ily típusú lelki-szellemi tevékenysége(ke)t.” Bebizonyosodik, bár fölényesen ismeri a lírai én és az önmegszólító vershagyomány poétikai szempontjait, ezeken tüllép, értelmezése „életes” etikára irányul. Akárcsak Cseke Ákos esszékötetének üdvözlésekor, amelyben ki is jelenti: az esszé nem elsősorban irodalmi műfaj, hanem egy sajátos lelki alkat megnyilvánulása. A lírai, illetve narratív kód egymásba illesztése, vagy a tér poétikájának taglalása kevésbé izgatja. Térey János kötetét is annak válságábrázoló funkciója okán értékeli fel.

Annál jobban érdekli hatalom és erkölcs viszonya. Soltész a világot valószerűen leképező irodalom létszerkezetéből indul ki, amelyben az ember nem a világhoz, az egzisztenciához való hozzáférhetőség kérdésein keresztül, hanem egy már létező ember-világ viszony keretei

között értelmezi önmagát. Objektumként, nem valamiként értett alakban fogja fel a világot. Nem a tapasztalatközvetítés rendszere, hanem a tapasztalt rend kérdései foglalkoztatják. Egyfajta pozitivista ideológiakritika az övé. Nem véletlen ebből a szempontból, hogy ő a (poszt)modern magyar írók elődjeként Ottlik Gézáat nevezi meg. Pedig Mészöly Miklóst ugyanígy ide sorolhatnák. Mészöly írásainak úgynevezett elvontsága például teljesen más természetű, mint a szerző által említett elvontság. Mészölynek már a hetvenes évekbeli novelláiban is jól érzékelhető, hogy az elbeszélő nem törekszik történet és valóság elválasztására. Az elbeszélés esztétikai összhatása mégis elvontabb, mint a hangsúlyosan fiktív, *lehetséges* valóságot felmutató parabolaregényeké.

Soltész az ember érdekli, a nyelvet, az írást eszköznek tekinti. Nem véletlen, hogy címadó írása, amely tulajdonképpen egy vonaton megfogalmazott levél Agárdi Péterhez, a kommunista kultúrpolitika által erősen támogatott Váci Mihály költészete örvéen íródott. Színleg vitakozik Agárdival, de inkább egyetért vele – a régi világ afirmatív értelmezőjével – a költő műveit illetően.

De mit ért ideológián a szerző ma? Úgy vélem, a hermeneutikát és posztstrukturalizmust, ami azért is érdekes, mert ezek kifejezetten nem ideologikusak. Poétikatörténet, hatástörténet, a kettős szembeállítások viszonylagosítása – éppen az ideologikusság ellen tiltakoztak leginkább. Úgy vélem, a jelentések irodalmi képződésében – éppen mivel ilyenkor csupán önmagára vonatkozó, önmagát külső utalásoktól elválasztva beteljesítő szöveggé van önmagára utalva – a nyelv a maga materiális potenciálját felerősítve működik közre. Soltész viszont gyanakszik. Úgy gondolja, ezek az elméletek félrevezetnek. Rátelepedtek a szakmára, méghozzá erőteljes piaci segédlettel. Mindezt nehezen viseli, szíve szerint visszaállítaná a társadalmat és emberi lelket tükröző irodalomfelfogást.

Az viszont különös, amikor másutt kijelenti, hogy az intézményes kanonizációnak vajmi kevés köze van az olvasói ízlés kialakulásához. Meggyőződésem, hogy ez épp fordítva van. Pont ez a kánon lényege. Vagy az intézményi szemponttal volna baja? Ki is mondja: az egyetemi-akadémiaival szemben ő az általános és középiskolait tartja érvényesnek. Tapasztalatom szerint ez konzervatív beállítottságot jelent. Jobb lenne, ha egyenest kimondaná: egyszerűen a *régit* kultiválja az *újjal* szemben, erről van szó. (Hűség vagy provincializmus? – döntse el az olvasó.)

Nagyon érdekes, hogy a szépirodalom poétikai hatástörténetét jól ismerő, de attól elforduló szerző – áttekintve múltat, jelent – hogyan fogja társadalometikai perspektívából tovább értelmezni a jövő fejleményeit. Nem titkoljuk: válaszait a tudós bábját lassan szétrepesztő alanyi prózaíró szájából szeretnénk hallani!